

Jože Prinčič

Mala reforma in slovenska politka (1960-1961)

Razlogi za spremembe v gospodarskem sistemu

Skoraj deset let je moralo preteči, da je v drugi jugoslovanski državi prišlo do kakovostnih sprememb v gospodarskem sistemu, za katere se je kasneje uveljavil izraz mala reforma.

Bilo je več razlogov, da je prišlo do male reforme. Tako kot v letih 1951/52 so tudi v letu 1960 imeli zunanji razlogi in dejavniki veliko vlogo pri odločitvi za preureditev gospodarske zakonodaje. Kot je dve leti kasneje zapisal dr. France Bučar, so se v letu 1960 začeli zavedati, da se jugoslovansko gospodarstvo nahaja v smešnem in protislovnem položaju. Do tega leta so namreč verjeli, da se bodo gospodarske razmere, potem ko bodo "razvili določeno industrijo", začele hitro izboljševati. To pa se ni zgodilo. Kajti, namesto da bi nova industrija "po vsej logiki" državo "osvobodila bremena dosedanjega uvoza (...) se je pojavila kot nov porabnik deviz. Za svoje obratovanje je potrebovala velike količine uvoznih surovin, sama pa ni izvažala. (...) Položaj naše zunanje trgovinske bilance se je (tako) še bolj zaostрил. Čeprav v nekoliko milejši obliki velja isto tudi za lahko industrijo, ki uvaža in izvažata - toda uvaža ob neenakih pogojih. Proizvodi, ki jih izvažata, so pri nas zaradi nizke proizvodnosti dela sorazmerno dražji kot na svetovnem trgu. Med uvozom in izvozom imamo torej zopet negativno razliko v našo škodo, ki jo sicer lahko izravnamo z nižjo življensko ravnijo, vendar samo do določene mere. Na ta način prihajamo do čudnega, na videz protislovnega položaja: čim bolj razvijamo in širimo našo industrijo, toliko večje so naše zunanje trgovinske težave, toliko večji je naš deficit v plačilni bilanci, namesto da bi bilo prav narobe."¹ Zaradi vedno večjega primanjkljaja v zunanjetrgovinski bilanci se je država znašla v težkem položaju. Pri iskanju podpore se je obrnila na Mednarodni denarni sklad. Ta pa je v zameno za okoli 300 milijonov dolarjev velik kredit zahteval sprostitev zunanjetrgovinskih predpisov in devizno reformo.

Med ostale razloge, ki so narekovali spremembo gospodarske zakonodaje, nedvomno sodijo problemi, do katerih je prišlo zaradi vsakoletnega preseganja ravni predvidene investicijske porabe ter določenega obsega kratkoročnih kreditov iz bančnih sredstev. Posebno vlogo pa so igrale zahteve in predlogi za posodobitev gospodarskega sistema, ki so prihajale iz razvitejših republik.

Slovenski izvršni svet je jeseni 1959 z nezadovoljstvom sprejemal obvestila, da v naslednjem letu še niso predvidene večje spremembe v gospodarskem sistemu.² To pa zato, ker se je slovensko gospodarstvo takrat soočilo s številnimi težavami, do katerih je prišlo bodisi zaradi neustreznega načina zagotavljanja obratnih sredstev, delitve dohodka, zunanjetrgovinskega in deviznega režima, bodisi zaradi administrativnega določanja cen in omejenega razpolaganja s sredstvi, ki so bila predvidena za amortizacijo.³ Izvršni svet je sklenil, da bo na te probleme opozoril

¹ Delo, 24. 3. 1962, št. 82; Izvoz v luči našega gospodarskega razvoja.

² Arhiv Republike Slovenije (dalje ARS), fond Izvršnega sveta skupščine SRS (dalje RIS), Posveti kolegija, št. 26-50 (1959), zapisnik 44. posveta, 5. 10. 1959.

³ Prav tam.

zvezni izvršni svet. Ko so bili njegovi člani na okrajnih in občinskih političnih konferencah opozorjeni, da se težave zaradi nedorečenega gospodarskega sistema kopičijo,⁴ se je odločil, da bo po "lastni iniciativi in presoji"⁵ pripravil predloge za ureditev posameznih področij gospodarskega sistema.

V Sloveniji so bile največje pozornosti deležne nove rešitve na področju blagovne menjave s tujino. Po besedah Borisa Kraigherja so spoznali, da so "prišli na tisto stopnjo gospodarskega razvoja, ki nujno zahteva, da najdemo svoje mesto na področju mednarodne delitve dela in dokončno opustimo računice, ki slonijo na avtarkiji, na zapiranju domačega gospodarstva in domače industrijske proizvodnje pred partnerji iz razvitih industrijskih dežel".⁶ Ugotovili so, da je prvi korak na poti do izpolnitve tega cilja sprememba odnosa med izvozom in uvozom, se pravi občutno povečanje izvoza in ustrezna omejitev uvoza. Predvideli so vrsto ukrepov, med katerimi je bil najpomembnejši tisti, ki je predpostavljal tako delitev ustvarjenih deviznih sredstev, da bo "bolj prišla do izraza povezanost udeležbe deviz z njihovo ekonomsko uporabo in večjimi izvoznimi učinki".⁷

Veliko so se ukvarjali tudi s prenovo sistema kreditiranja obratnih sredstev in z njim povezano reorganizacijo bančnega in kreditnega sistema. Republiški izvršni svet je bil že na začetku leta 1959 seznanjen s študijo, ki je opozorila na to, da je treba sistem kreditiranja obratnih sredstev, ki je bil uveden leta 1956, čim prej spremeniti. Obstoječa delitev dohodka je namreč preprečevala, da bi podjetja nerazporejena sredstva namenila za oblikovanje sklada obratnih sredstev, zato je Narodna banka velike potrebe po obratnih sredstvih krila iz emisije.⁸ V letu 1959 se je povečalo tudi število pritožb, ki so jih imela slovenska podjetja na račun počasnega odobravanja kreditov, nadrejenega položaja bank in njihovih velikih zaslužkov; posamezne komunalne banke so na primer ustvarile več dohodka kot mnoga največja podjetja. Nova organizacija bančnega poslovanja, ki so jo v Sloveniji zasnovali konec leta 1959 in potem v naslednjem letu še dopolnili, je temeljila na decentraliziranem bančnem sistemu. Narodna banka, ki je v obstoječem sistemu neposredno vodila vse bančno poslovanje, naj bi postala "banka bank", kar je pomenilo, da bi v bodoče vodila le monetarno politiko in nadzorovala denarna gibanja. Komunalne banke bi po novem postale sredstvo, prek katerega bi občine in okraji lahko del prostih denarnih sredstev usmerjali v lokalno gospodarstvo. V Sloveniji so kot pogoj za boljše gospodarjenje s prostimi denarnimi sredstvi postavili tudi več svobode za podjetja pri razpolaganju s sredstvi iz njihovih skladov.⁹

⁴ ARS, dislocirana enota I (dalje ARS I), fond Centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije (dalje: CK ZKS) III, zapisnik seje Izvršnega komiteja CK ZKS, 22. 6. 1960.

⁵ Sejni zapiski Ljudske skupščine LRS, 4. sklic, Seje od 1. marca do 31. avgusta 1961. Ljubljana 1961, str. 219.

⁶ ARS, fond Republiške konference Socialistične zvezne delovnega ljudstva Slovenije (dalje RK SZDLS), šk. 19, zapisnik 16. razširjene plenarne seje Glavnega odbora SZDLS, 20. 1. 1960.

⁷ Priporočali so tudi znižanje obvezne cesije deviznih sredstev, spodbudnejšo stimulacijo izvoza in carinske tarife za uvoz reprodukcijskega materiala in blaga za osebno porabo. Sejni zapiski Ljudske skupščine LRS, 4. sklic, Seje od 1. maja do 30. septembra 1960. Ljubljana 1960, str. 155.

⁸ ARS, RIS, Kabinet Viktorja Avblja, fasc. 1, Kreditni sistem in njegov učinek na razvoj gospodarstva, februar 1959.

⁹ Delo, 13. 10. 1959, št. 163; Banke in gospodarstvo; ARS I, CK ZKS III, šk. 15, stenografski zapisnik seje Izvršnega komiteja CK ZKS, 20. 9. 1960.

Snovanje sistemskih sprememb

Zvezni izvršni svet je že na začetku leta 1960 vedel, da so se začele razmere v gospodarstvu slabšati, kljub temu pa ni hitel ukrepati niti ni razmišljal o večjih in radikalnejših posegih v tem letu. Zanašal se je na to, da bo lahko s posameznimi omejevalnimi ukrepi sproti gasil vire negativnih gospodarskih gibanj, ter na to, da bodo potrebna dopolnila gospodarskega sistema sprejeli hkrati z novim perspektivnim načrtom.

Na 5. kongresu jugoslovanske SZDL, ki je bil aprila 1960, so gospodarski ureditvi že namenili več pozornosti, saj so v resolucijo zapisali, da uresničenje politike skladnejšega gospodarskega razvoja zahteva tudi ustrezen gospodarski sistem. V prvih elaboratih, ki so nastali do sredine junija 1960, je zvezni izvršni svet v glavnem le nakazal in napovedal, kako si je zamislil nadgraditi gospodarski sistem. V drugi polovici leta 1960 pa je končno dozorela ugotovitev, da bo v naslednjem letu treba izpeljati radikalno spremembo obstoječega gospodarskega sistema.¹⁰ Pri zveznem sekretariatu za splošne gospodarske zadeve je bila ustanovljena komisija, ki je začela pospešeno pripravljati osnutke novih gospodarskih predpisov.

Težišče prizadevanj zveznih teles je bilo na preureditvi deviznega in zunanjetrgovinskega sistema. Avgusta 1960 je zvezna vlada pripravila študijo o predvidenih spremembah v deviznem in zunanjetrgovinskem sistemu in jo predstavila delegaciji Mednarodnega denarnega sklada.¹¹ Vlada je v tej študiji morala priznati, da številni tečajji, količniki in premije preveč varujejo domači trg pred zunanjimi vplivi in konkurenco ter zagotavljajo monopolni položaj določenim podjetjem. Tečajji so bili neuskkljeni in previsoki, zato ni bilo mogoče izračunati stvarne rentabilnosti pri izdelavi posameznih izdelkov. Takšno stanje je porajalo inflacijo in razdeljevanje akumulacije, kar ni bilo v skladu z vloženim delom in sredstvi.

S to študijo se je vlada odrekla sistemu administrativnega odrejanja tečajev in razdeljevanja deviz za izvoz. V njej je predstavila nov sistem, ki naj bi temeljil na višjem obračunskem tečaju med dinarjem in dolarjem, kar bi odpravilo neugodna razmerja med izvoznim in uvoznim tečajem.¹² Količnike in premije bi zamenjali spodbujevalni ter na ekonomskih merilih predpisani izvozni "instrumenti" ter carine, spodbude za izvoz nekaterih izdelkov naj bi se zmanjšale. Administrativno določanje dovoljenj za uvoz surovin naj bi se ukinilo ter uvedla postopna liberalizacija uvoza reprodukcijskega materiala; v slednjem naj bi reforma imela omejeno delovanje, kajti novi pogoji in materialne možnosti niso zagotavljali popolne liberalizacije.

Zvezna vlada je pričakovala, da bo devizna reforma imela omejen vpliv na spremembo notranjih cen (opazno naj bi se povečale cene kmetijskim pridelkom in mesu) ter da bo liberalnejši uvoz v prvem času omejil rast investicijske porabe.

---

¹⁰ ARS, RIS, Odbor za gospodarstvo, Seje januar-februar 1961, material za sejo gospodarskega odbora zveznega izvršnega sveta, 27. 1. 1961.

¹¹ ARS, RIS, Kabinet Viktorja Avblja, fasc. 16, Gradivo za razpravo z delegacijo Mednarodnega denarnega sklada glede sprememb v zunanjetrgovinskem in deviznem režimu, Beograd, avgust 1960.

¹² Izračunali so, da bi bil nov tečaj 700 din za ameriški dolar. S tem najvišji izvozni tečaj ne bi presegel količnika 1,8, s čimer bi se dotedanje razmerje tečajev od 500 do 1260 din za dolar zmanjšalo na 700 do 1260 din za dolar. Na ta način uvozni tečaj ne bi bil več nižji od izvoznega, temveč bi se izenačil z izvoznim.

Njeni vplivi na zunanjetrgovinsko menjavo in plačilno bilanco bi bili kratko in daljnoročni. V prvih dveh letih je pričakovala upočasnitev uvoza in izvoza in povečanje deficita v plačilni bilanci, v kasnejšem času pa količinsko in vrednostno povečanje blagovne menjave s tujino, postopno zmanjšanje deficita v tekoči plačilni bilanci in oblikovanje večjih deviznih rezerv.

Spremembe v deviznem in monetarnem sistemu so zahtevale tudi "popravke" na drugih področjih gospodarskega življenja. Za partijski vrh je bila najpomembnejša delitev dohodka med podjetjem in družbeno skupnostjo. Osnutek zakona o delitvi čistega dohodka, ki so ga izdelali novembra leta 1960, je predvidel, da bo skupni znesek za osebne dohodke odvisen od poslovnega uspeha, ki ga bo doseglo podjetje, skupni znesek za posamezne sklade pa bi moral ustrezati možnostim in potrebam podjetja za njegov nemoten razvoj. V osnutku ni bilo več določila, da mora upravni organ odobriti pravilnik o delitvi dohodka podjetja.¹³

Za zvezni izvršni svet pa so imele prednost spremembe na investicijskem področju, saj so bile povezane z medrepubliškimi odnosi ter merjenjem moči znotraj najvišjih zveznih teles. Z malo reformo naj bi se namreč začel že dalj časa napovedani proces decentralizacije investicijskih sredstev. To je pomenilo, da lokalnih in tudi republiških sredstev ne bi več usmerjali v najbolj akumulativne industrijske naložbe, temveč v kmetijstvo, gradbeništvo, gradbeno industrijo, trgovino in gostinstvo, se pravi v panoge in objekte, s katerimi bi "najhitreje in najučinkoviteje odpravili disproporce v našem gospodarstvu".¹⁴

Ostali predlogi, ki so jih izoblikovali do konca leta, so se nanašali na prenovitev bančnega in kreditnega sistema. Narodna banka naj bi prenehala neposredno kreditirati podjetja in bi postala emisijska banka, posamezne specialne banke naj bi prevzele kreditiranje določenih gospodarskih področij; podjetja naj bi zaradi decentralizacije skladov oziroma z ustanovitvijo enotnega poslovnega sklada imela večjo možnost, da skrbijo in razpolagajo z obratnimi in osnovnimi sredstvi, s čimer bi se zmanjšala njihova odvisnost od bančnih kreditov.

Predvidena je bila tudi sprememba proračunskega sistema v tem smislu, da bi dohodke občin in okrajev "krepkeje" vezali na osebne dohodke prebivalstva. Tako naj bi najnižje političnoteritorialne enote pridobili za hitrejši gospodarski razvoj svojega okolja. Sklenjeno je bilo tudi, da bodo poostrili nadzor nad izpolnjevanjem proračunskih obveznosti. Nadalje so predvideli tudi nove oblike združevanja in poslovnega sodelovanja podjetij, sprostitev amortizacije in cen. "Domovinsko pravico" naj bi dobila tudi konkurenca na trgu, tako domača kot tuja. To je predstavljal pomemben mejnik v pojmovanju poslovne morale v socialističnem gospodarstvu; do tedaj so namreč na vsako obliko konkurence gledali kot na obliko nezdravega in nezaželenega medsebojnega spopada med podjetji, v katerem so nekatera podjetja utrpela škodo, ki jo je morala potem poravnati vsa družba.¹⁵

¹³ Vsi predlogi so temeljili na sledečih zahtevah: 1. Merila za delitev dohodka naj bodo objektivizirana tako, da bodo podjetja v svojem začetnem ekonomskem položaju kolikor je mogoče izenačena in da bo njihov čisti dohodek predvsem odvisen od njegovega prizadevanja in dobrega gospodarjenja. 2. Podjetju naj pripada delež dohodka, ki ustreza njegovim rezultatom. 3. Nov sistem delitve dohodka naj v delcih vzbudi podjetniško iniciativo in jo nadalje razvija v skladu z gospodarsko politiko.

¹⁴ ARS, RIS, Kabinet Borisa Kraigherja, fasc. 22, Zabeleška o sestankih s predsedniki in podpredsedniki OLO, 22. 3. 1960.

¹⁵ Gospodarski vestnik (dalje GV), 27. 8. 1960, št. 68; Monopolizem in konkurenca.

Nova gospodarska zakonodaja

Novo gospodarsko zakonodajo so začeli sprejemati 27. decembra 1960. Tega dne je zvezni izvršni svet sprejel dva predpisa, ki sta bila sicer objavljena 18. januarja naslednjega leta, toda veljati sta začela že 1. januarja 1961.¹⁶ 16. januarja 1961 je bila razširjena seja zveznega izvršnega sveta, na kateri so se dogovorili, da bo spreminjevalne predloge, ki jih je že pripravil sekretariat za splošne gospodarske zadeve, najprej obravnaval gospodarski odbor, nato zvezni izvršni svet, 15. februarja pa naj bi jih sprejela zvezna skupščina.

Do konca februarja je začelo veljati osem novih predpisov; polovica se je nanašala na zunanjetrgovinsko poslovanje, polovica pa na nove cenovne odnose. Glavnina novih predpisov je bila objavljena v uradnem listu med 2. in 15. marcem; devet se jih je nanašalo na delitev dohodka, po tri na cene, na banke in zunanjetrgovinski sistem, dva na amortizacijo, po eden pa na proračun in financiranje investicij.¹⁷

Reforma je ostala na pol poti

Več kot trideset gospodarskih predpisov, ki so začeli veljati v prvem tromesečju leta 1961, in za katere se je kasneje udomačil skupen izraz mala reforma, ni izpolnilo pričakovanj in napovedi. Novi predpisi niso odstranili večine ovir, ki so stale na poti do uravnoteženega in kakovostnejšega gospodarskega razvoja. Njihov vpliv je bil opazen le v deviznem, zunanjetrgovinskem in bančnem sistemu.

Kot je bilo napovedano, sta devizni in zunanjetrgovinski režim temeljila na novem obračunskem tečaju dinarja v plačilnem prometu s tujino, ki je znašal 750 din za ameriški dolar. Glede izvoza je bilo dogovorjeno, da bi nekaj časa še dopustili odstopanje od enotnega obračunskega tečaja oziroma bi določali zgornjo mejo, do katere bi lahko šle razlike med domačimi in tujimi cenami; razliko do določene zgornje meje bi pokrivali z občasnimi izvoznimi premijami. Poudarjeno pa je bilo, da ohranitev premij ne pomeni, da bodo lahko izvažala vsa podjetja, temveč "le tista, ki bodo izpolnjevala določene pogoje, oziroma se bodo vključila glede proizvodnih stroškov v dano maksimalno raven premij, pri čemer se bo najvišja stopnja premije od dosežene vrednosti izvoza določila nižje, kot je sedanji izvozni koeficient".¹⁸ V načelu naj bi uvoz blaga uravnavale uvozne carine, toda v prehodnem obdobju naj bi ostale še štiri vrste uvoza: prost uvoz, uvoz na podlagi liberalnega dovoljenja, uvoz na podlagi generalnega dovoljenja do določenega zneska deviz in kontingentiran uvoz. Sistem deviznih krogov, to je sestankov, na katerih so se podjetja dogovorila o razdelitvi deviz, ki jih je dala na razpolago Narodna banka, so opustili. Za naprej naj bi podjetja devizna sredstva, ki so jih potrebovala za nakup opreme, kupila iz lastnih sredstev pri bankah.

---

¹⁶ UL FLRJ, 1961, št. 2/6, Uredba o deviznem poslovanju; prav tam, št. 2/8, Odlok o obračunskem tečaju za plačila v prometu s tujino.

¹⁷ UL FLRJ, 1961, št. 3/14, 15, 4/20, 23, 24, 25, 5/28, 6/45, 46,47, 7/53, 8/59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 67, 9/83, 85, 87, 90, 94, 95, 103, 106, 108, 111 in 10/118, 119, 127, 153.

¹⁸ GV, 18. 1. 1961 št. 5; Ob spremembi izvoznih koeficientov.

Novi predpisi so dobro rešili glavne probleme kreditiranja in bančnega sistema. Vpeljali so decentraliziran sistem razdeljevanja kreditov, v katerem je vsaka posamezna denarna ustanova lahko zbirala prosta denarna sredstva ter v okviru plana in predpisov vodila samostojno kreditno politiko. Federacija oziroma Narodna banka je lahko neposredno vplivala le na razdelitev denarja iz emisije ter dela sredstev iz obveznih bančnih rezerv. Novi predpisi so dali tudi večje možnosti za povezovanje kreditiranja s proizvodnjo in delitvijo dohodka, za večjo usmeritev prostih sredstev v najrentabilnejše naložbe ter za posodobitev bančnega poslovanja. Izenačili so vlaganja v osnovna in obratna sredstva.

Perečih problemov na ostalih področjih pa nova zakonodaja ni odpravila. Nekateri so ostali nedorečeni, kot na primer vprašanje amortizacije, proračunskega poslovanja in cenovnega sistema. Drugi so ostali nedotaknjeni, kot na primer investicijsko področje; to problematiko so potisnili v stran in do sredine marca 1961 izdali le predpis, ki je urejal redno financiranje občinskih, okrajnih in republiških investicij. Na nekaterih področjih gospodarskega sistema, kot na primer pri sistemu delitve dohodka med podjetji in državo pa so razmere celo poslabšali. Tako je bilo podjetjem obljubljeno, da jim bo ostalo kar 85 odstotkov od ustvarjenega dohodka (do tedaj okoli 30 odstotkov), če bodo boljše gospodarili in primerno znižali proizvodne stroške.¹⁹ Obljuba pa ni bila izpolnjena. Konec leta 1961 je začel veljati zakon o prispevku iz dohodka in izrednega dohodka podjetij, s katerimi so se fiksne obveznosti podjetij precej povečale.²⁰

Ta reformni poskus se je torej končal neuspešno. Mala reforma je ostala na pol poti, predvidene in pričakovane spremembe niso bile izpeljane v celoti in do konca, temveč polovičarsko.

Oblast pa tega ni hotela priznati, temveč je hotela ustvariti vtis, da je skoraj na vseh področjih gospodarskega življenja storila vse, kar je bilo potrebno za začetek delovanja novega gospodarskega sistema. Marca 1961 je začela propagandno akcijo, s katero je hotela dokazati, da so bile gospodarske spremembe tako radikalne in vseobsegajoče, da pomenijo novo prelomnico v povojnem gospodarskem razvoju. Najvišji partijski funkcionarji so kar tekmovali v tem, kdo bo to reformo bolje ocenil. Tako je Edvard Kardelj o njej govoril kot o tretji revoluciji ali tretjem odločilnem koraku v gospodarskem razvoju druge jugoslovanske države. Mijalko Todorović govoril o vseobsegajoči reformi, Stane Kavčič o najpomembnejšem koraku v zadnjih desetih letih, Boris Kraigher o radikalnih spremembah. Skratka, oblast je hotela ustvariti vtis, da je skoraj na vseh področjih gospodarskega življenja storila vse, kar je bilo potrebno za začetek delovanja novega gospodarskega sistema. Tudi slovensko strokovno časopisje je objavilo več prispevkov o tem, kako nova načela pomenijo velik napredek v primerjavi z dotedanjim gospodarskim sistemom.

Priznati pa je treba, da čas za uveljavitev nove gospodarske usmeritve ni bil primeren, saj se je sovpadel z gospodarsko in politično krizo, se pravi z gospodarskim zastojem in večanjem zunanjetrgovinskega primanjkljaja, spori med republiškimimi vodstvi in merjenjem moči znotraj državnega in partijskega vodstva.

¹⁹ Delo, 7. 1. 1961, št. 5; Kakšni bodo novi instrumenti delitve dohodka.

²⁰ Obresti od poslovnega sklada naj bi se v Sloveniji povečale od 3,2% na 4,9%, za prispevek iz dohodka je bila predvidena enotna stopnja 15%, prispevek iz skladov je znašal 20%; povečal naj bi se tudi proračunski prispevek na osebni dohodek.

Omejevalni ukrepi, ki so bili uvedeni za ublažitev posledic gospodarske krize, so veliko prispevali k temu, da novi predpisi niso mogli zaživeti.

V Sloveniji so priznali, da je treba razloge za neuspeh male reforme iskati tudi v "subjektivnem činitelju". Boris Kraigher je na primer priznal, da so bili "kar se tiče strokovnega reševanja problemov nepripravljeni" in da se niso zavedali, na kakšne težave bodo naleteli, zato so probleme reševali nedosledno, prakticistično, diletantsko in kompromisarsko.²¹

Težave slovenskih podjetij pri prilagajanju na nove pogoje gospodarjenja

---

Najvišji slovenski politični in državni organi so pričakovali, da bodo imela podjetja težave, ko se bodo morala prilagajati novim pogojem gospodarjenja.²² Zanašali pa so se na to, da jih bodo lažje premostila, če jih bodo za to pridobili, pravočasno opozorili in ustrezno pripravili. S temi nameni so kmalu po sprejemu nove gospodarske zakonodaje začeli široko akcijo, ki pa je bila bolj politične kot pojasnjevalne narave, zato ni prinesla želenega učinka. Poročila in analize iz tega leta so namreč brez izjem govorila o tem, da podjetja "niso v celoti razumela in sprejela osnovnih koncepcij novega gospodarskega sistema",²³ temveč jih jemljejo kot "neko ponovno spremembo instrumentov, ki le nekako izpolnjujejo stara načela".²⁴ Zato so "ne dovolj uspešno niti dovolj intenzivno"²⁵ in počasi osvajala nove delovne navade. Namesto, da bi se "zavest proizvajalcev preusmerila iz porabe v proizvodno usmeritev (in začela) računati na trg",²⁶ so podjetja novi sistem "vse preveč ocenjevala s stališča začasnih in neposrednih koristi, izhod iz težav so iskala in pričakovala v administrativnih ukrepih".²⁷ Veliko podjetij svoje proizvodnje ni prilagodilo potrebam domačega in tujega trga, na izvoz niso gledala kot na pogoj za nadaljnji razvoj, temveč kot na dejavnost, ki je predvsem v interesu družbene skupnosti ne pa posameznega podjetja.²⁸

Za tako ravnanje so imela podjetja dovolj razlogov. Novi ukrepi so zaostriili odnos med proizvodnjo in trgom. Ker je ta postal zahtevnejši in so se zaloge izdelkov prehitro kopičile, so bila številna podjetja prisiljena, da skoraj "čez noč" prilagodijo proizvodnjo dnevnim, sezonskim in dolgoročnim potrebam domačega trga. Ta preusmeritev pa je bila v pogojih pomanjkljivega gospodarskega sistema težko izvedljiva. Podjetja so imela največ težav pri najemanju kreditov in prilagajanju na različne cenovne sisteme. Izredna raznolikost pri cenah je še posebej neugodno vplivala na tržna gibanja in oblikovanje enakopravnejših odnosov med posameznimi panogami. Za industrijo je veljal sistem predpisanih prodajnih cen

---

²¹ ARS I, CK ZKS III, šk. 15, zapisnik razširjene seje Izvršnega komiteja CK ZKS, 29. in 30. 3. 1962.

²² ARS, RIS, Urad sekretarja, fasc. 27, Dokumentacija k resoluciji Ljudske skupščine LR Slovenije o programu razvoja LR Slovenije v letu 1962, Ljubljana, december 1961.

²³ ARS, RIS, Urad sekretarja, fasc. 28, zapisnik 83. seje izvršnega sveta Ljudske skupščine LRS, 29. 12. 1961.

²⁴ GV, 21. 6. 1961, št. 48; Razhajanje rezultatov in predvidevanj.

²⁵ Sejni zapisnik Ljudske skupščine LRS, 4. sklic, Seje od 1. septembra 1961 do 31. januarja 1962, str. 58.

²⁶ ARS, RIS, Magnetogrami sej, zapisnik 80. seje, 15. 9. 1961; Poročilo o gibanju gospodarstva v prvem polletju.

²⁷ UL LRS, št. 5/30, 15. 2. 1962, Resolucija o politiki gospodarskega razvoja v LRS za leto 1962.

²⁸ ARS, RIS, Odbor za gospodarstvo, Seje 118-123 (1962), zapisnik 119. seje, 17. 2. 1962; Poročilo Izvršnega sveta Ljudske skupščine LRS za leto 1961.

(npr. sladkor, tobak), plafoniranih oziroma najvišjih prodajnih cen (npr. elektrika, nafta, izdelki črne metalurgije, celuloza) ter kalkulatивно oblikovanje cen (npr. moka, sol, maščobe). Za kmetijske pridelke so veljale odkupne cene, garantirane odkupne cene (npr. žita), minimalne odkupne cene in varstvene cene. Poleg teh cen je za posamezne proizvode obstajala še t.i. evidenca in kontrola cen in prepoved povečanja cen za določene izdelke (zamrznjene cene). Ti načini določanja cen so bili leta 1961 tako razširjeni, da je bilo le nekaj izdelkov, ki so se lahko prosto prodajali.

Še večje težave so imela izvozna podjetja. Njihovi izdelki so morali biti boljše kakovosti kot za domači trg in precej cenejši, v nekaterih primerih tudi do 80 odstotkov. Težave so imeli pri vseh fazah proizvodnega procesa. Začele so se pri uvozu reprodukcijskega materiala in usklajevanju cen s kooperanti, končale pa z delitvijo ustvarjenih deviz. Od prodanega izdelka v tujino so podjetja dobila le manjši del deviz, ki so se še vedno stekale v osrednji devizni sklad.

Slovenska politika in mala reforma

Slovensko partijsko vodstvo je z velikim odobravanjem pozdravilo začetek reformnih prizadevanj ter jih do konca odločno in v celoti podpiralo. Prepričano je bilo, da bodo spremembe v gospodarskem sistemu, tako kot so bile zasnovane v začetku, prinesle "zasuk v smeri, ki je za Slovenijo kot najrazvitejšo republiko izrazito pozitiven",²⁹ in da je "celotna problematika teh novih ukrepov v gospodarstvu postavljena na tak način, da pomeni radikalno izboljšanje nasploh v našem gospodarstvu".³⁰ Zaradi pozitivnih učinkov, ki naj bi jih imela reforma na bodoči gospodarski razvoj v naši republici, in zato, ker je pričakovalo, da bodo razprave o gospodarskih vprašanjih "na koncu nujno dobile političen prizvok in imele tudi ustrezne posledice,³¹ so bili - po besedah Borisa Kraigherja - v Izvršnem komiteju CK ZKS "izredno zainteresirani, da se (...) ti predlogi sprejmejo, kot so predloženi" in da se reforma "v resnici izvede in to hitro izvede".³²

Partijsko vodstvo se je zavedalo, da bodo reformna načela uresničena le, če jih bo Slovenija kot najrazvitejša republika v celoti podprla. Bilo je "odločno proti vsakemu skepticizmu", zato je od slovenskih predstavnikov v zveznih organih zahtevalo, da dosledno podpirajo "vsa stremljenja za napredek gospodarstva".³³ Boris Kraigher je slovensko strategijo predstavil takole: "Slovenske pripombe ne bi smele zavirati sprejema in je boljše, če se stvari sprejmejo brez naših pripomb, da pa jih kasneje pri sprovanju tega novega sistema postopoma popravljamo in korigiramo kot pa da bi zaradi tega prišlo do nadaljnjega odlaganja rešitve celotnega tega problema".³⁴ Tudi na začetku jeseni leta 1961, ko je bilo že očitno, da reformna načela ne morejo priti do izraza, je slovenski izvršni svet menil, da je še prezgodaj za negativne ocene. Priznal pa je, da "nekatero negativnosti nesporno so" in je bil že za to, da se o njih spregovori, zlasti še o prevelikih omejitvah v bančno-kreditnem sistemu in neustreznem delovanju deviznega sistema. Vendar pa

---

²⁹ ARS I, CK ZKS III, š.k. 15, stenogramski zapisnik seje Izvršnega komiteja CK ZKS, 20. 9. 1960.

³⁰ ARS, SZDLS, š.k. 29, stenogramski zapisnik seje Predsedstva SZDL Slovenije, 27. 1. 1961.

³¹ Delo, 5. 2. 1961, št. 34; Poglejmo dejstvom v oči.

³² Glej opombo 30.

³³ Glej opombo 29.

³⁴ Glej opombo 30.

v svojih pripombah ni hotel iti predaleč, saj je bilo takrat že očitno, da zvezna uprava vsako kritiko jemlje preveč resno ter jo izrablja, da se "pripravi teren za one druge instrumente". Zato je od svojih predstavnikov v zveznih telesih zahteval, da še naprej "nastopajo v zaščito vseh tistih strani novega sistema, ki predstavljajo napredek".³⁵

Na začetku leta 1962 pa je vnema slovenske vlade za brezpogojno podpiranje reformnega prizadevanja začela popuščati. V prvi vrsti zaradi vnovične krepitev pristojnosti zvezne vlade in njenih teženj po večji centralizaciji.

Druge republike, z izjemo Hrvatske, prizadevanj za gospodarski napredek niso sprejele z odobravanjem, temveč s strahom. Bale so se, da se bo položaj njihovega gospodarstva v novem sistemu poslabšal, saj naj bi dobila vprašanja rentabilnosti poslovanja, delovne storilnosti, maksimalne izrabe zmogljivosti in stopnjevanja izvoznih naporov drugačen pomen kot do tedaj. Zato je bil "odpor" podjetij v drugih republikah proti novi gospodarski zakonodaji večji kot v Sloveniji.

Jože Prinčič

THE SMALL REFORM AND SLOVENIAN POLITICS (1960-1961)

S u m m a r y

In the first three months of 1961, the Yugoslav Federal Executive Council and the Federal Assembly passed a series of new regulations to be applied in individual sectors of the economic system. The passing of the new legislation - subsequently popularly dubbed as the "small reform" - was praised by its promoters with superlatives such as the third revolution, the third decisive step and the all-encompassing reform. In practice, however, this reform only succeeded in half. Among its main achievements were a more real rate of the national currency, a simplification and modernisation of the foreign trade operations and the transformation of banks into more independent economic organizations. Its shortcomings notwithstanding, the small reform represents a significant event in the economic development of the second Yugoslav state. It strengthened and channelled the endeavours to remove obstacles to a balanced domestic market while preserving the equilibrium in the foreign trade, and gave producers more freedom in the management and distribution of income.

The small reform also caused a clear shift in the development theory of the Yugoslav Communists. In the early Sixties, they were compelled to admit that the industrialization failed to yield the desired results, especially when combined with autarchy and the closing of the domestic market to foreign influence.

Although Slovenian politicians disagreed with some modifications that the new regulations would introduce into the economic system, they strove for rapid acceptance of the whole reform. They believed that Slovenia, as the most developed of the Yugoslav republics, could not afford any scepticism and criticism and that only its full support of the newly proposed economic system could ensure its acceptance at federal level.

---

³⁵ Glej opombo 26.

PUBLIKACIJE ARHIVSKEGA DRUŠTVA SLOVENIJE

- Viri št. 1, Janko Pleterški, Politično preganjanje Slovencev v Avstriji 1914-1917, Ljubljana 1980 **500 SIT**
- Viri št. 2, Janko Pleterški, Politično preganjanje Slovencev v Avstriji 1914-1917, priloge poročilom vladne komisije (izbor), Ljubljana 1982 **500 SIT**
- Viri št. 3, Slovenski izseljenci (več avtorjev), Ljubljana 1990 **500 SIT**
- Viri št. 4, Franc Rozman, Korespondenca Albina Prepeluha - Abditusa, Ljubljana 1991 **750 SIT**
- Viri št. 5, Jože Prinčič, Maruša Zagradnik, Marjan Zupančič, Viri za nacionalizacijo industrijskih podjetij v Sloveniji po 2. Svetovni vojni, Ljubljana 1992 **1.000 SIT**
- Viri št. 6, Darko Friš, Korespondenca Kazimirja Zakrajška, O.F.M. (1907-1928), Ljubljana 1993 **1.500 SIT**
- Viri št. 7, Jera Vodušek Starič, "Dosje" Mačkovšek, Ljubljana 1994 **2.000 SIT**
- Viri št. 8, Darko Friš, Korespondenca Kazimirja Zakrajška, O.F.M. (1928-1958), Ljubljana 1995 **1.500 SIT**
- Viri št. 9, Mateja Jeraj, Jelka Melik, Partizanski zdravniki in pravniki med stroko in politiko, Ljubljana 1996 **2.800 SIT**
- Viri št. 10, Lojz Tršan, Razbitje OF in partije v Ljubljani, Ljubljana 1996 **2.800 SIT**
- Viri št. 11, Marko Tavčar, Egon Pelikan, Nevenka Troha, Korespondenca Virgila Ščeka 1918-1947, Ljubljana 1997 **3.000 SIT**
- Viri št. 12, Zdenko Čepič, Zamisli o gospodarski ureditvi po drugi svetovni vojni v narodnoosvobodilnem gibanju, Ljubljana 1998 **3.000 SIT**
- Viri št. 13, Jurij Perovšek, Programi političnih strank, organizacij in združenj na Slovenskem v času Kraljevine SHS (1918-1929), Ljubljana 1998 **3.000 SIT**
- Arhivsko društvo Slovenije - 40 let, Ljubljana **1.000 SIT**